

Biblioteka
UMK
Toruń

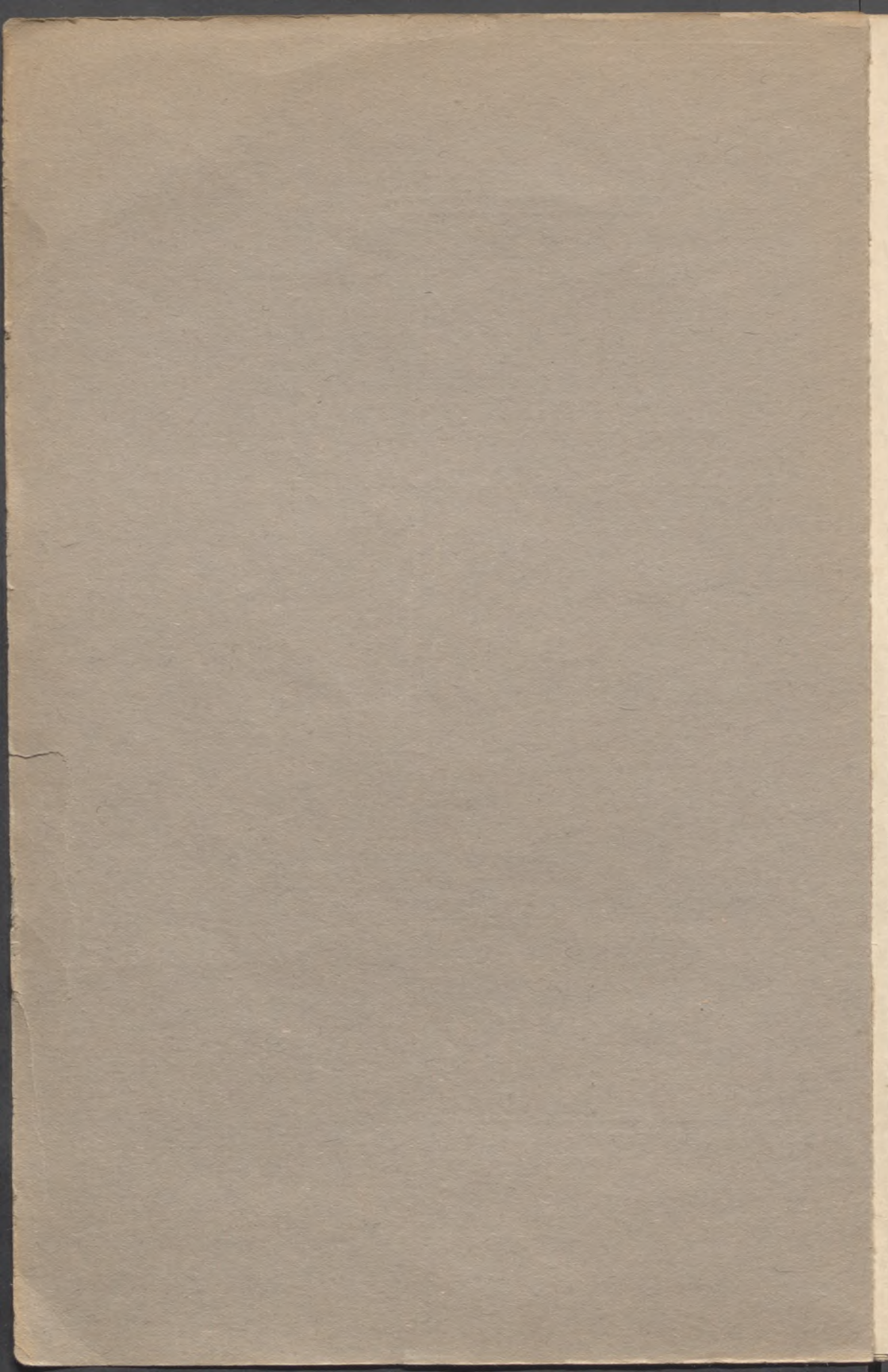
418259

HELENA PISKORSKA

W SPRAWIE ARCHIWÓW
MIEJSKICH NA POMORZU

POZNAŃ 1937

CZCIONKAMI DRUKARNI UNIWERSYTETU POZNAŃSKIEGO
pod zarządem Józefa Winiewicza

HELENA PISKORSKA

W SPRAWIE ARCHIWÓW MIEJSKICH NA POMORZU

ODBITKA Z XIII-go TOMU ROCZNIKÓW HISTORYCZNYCH
ORGANU TOWARZYSTWA MIŁOŚNIKÓW HISTORII W POZNANIU

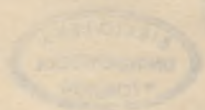
*Państwu historycznemu i archiwalnemu
współtowarzysze w pracy archiwalnej
i upominkowej*

5.IV.37.

autorka

POZNAŃ 1937

CZCIONKAMI DRUKARNI UNIWERSYTETU POZNAŃSKIEGO
pod zarządem Józefa Winiewicza

W SPRAWIE ARCHIWÓW MIEJSKICH NA POMORZU.

W świecie naukowym obserwujemy, że podobnie jak w innych dziedzinach życia i działalności ludzkiej, zjawiają się i tutaj zagadnienia, przez długi czas zapomniane lub pomijane. Taką sprawą, zdaje się być obecnie, między innymi, sprawa archiwów miejskich. Jakkolwiek jeszcze nie dojrzała do powzięcia decydujących rezolucji i postanowień, wpłynęła na forum zjazdu historyków polskich w Wilnie, mimo, że zjazd ten poświęcony był zagadnieniom innym. Już to samo świadczy, o jej żywotności, a jeżeli przyjrzymy się, drobnym i odosobnionym jeszcze wynikiem zainteresowania, jakie tu i owdzie dadzą się zauważyć, dojdziemy do przekonania, że sprawy archiwów miejskich nie można już odłożyć ad acta.

Tak jak w wielu innych dziedzinach, tak i w archiwistyce walczą dziś dwie zasady: centralizacja i decentralizacja, z których pierwsza jest, poza innymi względami, wynikiem braku zaufania, druga wyrazem ufności do społeczeństwa. W zetknięciu się z życiem droga pośrednia okazuje się zwykle najtrafniejszą.

O zamiarach i charakterze tej drogi decydują zarówno względy naukowe, jak i wymagania praktyczne. Może to być ściągnięcie do archiwów państwowych albo wybranych akt,

418259

W. 1000 / 71

albo wybranych archiwów, czy to ze względu na ich szczególne znaczenie dla nauki, czy administracji, czyli też na zaniedbanie, w jakim się znajdują. Może to być również komasacja z ściśle ograniczonego niewielkiego terenu.

Na zjeździe wileńskim referent główny¹⁾ wysunął właśnie tę drogę pośrednią, proponując organizowanie sieci archiwów samorządowych. Wychodząc z zasady, że miasta mogą i powinny zachować i utrzymać swe archiwa we własnym zarządzie, znajduje referent dla ośrodków mniejszych, gdzie wprowadzanie tej zasady napotka na zbyt wielkie trudności, drogę wyjścia przez deponowanie archiwaliów w najbliższym ośrodku archiwalnym, albo w utrzymywanym wspólnie przez kilka miejscowości archiwum samorządowym. Koreferent²⁾ stanął na stanowisku zdecydowanej centralizacji przymusowej archiwów miejskich w archiwach państwowych. W ogólnej tendencji budowania programów z szerokim uwzględnieniem regionalizmu, pragnęłabym dla wysunięcia ogólnego wniosku, rozpatrzyć sprawę, poruszoną na gruncie dzielnicy pomorskiej. Sprawa archiwów miejskich jest tu dojrzałą na tyle, że poruszano ją już przed kilku laty w organizującej życie kulturalne Pomorza „Komisji Zbiorów Pomorskich“³⁾. Referat niniejszy jest rozwinięciem referatu, wygłoszonego na jednym z posiedzeń Komisji.

Bujne i intensywne życie gospodarcze, samorząd z jakiego korzystały miasta od chwili swego założenia, a także rola polityczna, jaką odegrały w wieku XV, pozostawiły po sobie bogatą spuściznę archiwalną, sięgającą wstecz do połowy wieku XIII. Najstarszy zachowany dokument z r. 1228 posiada Grudziądz, po nim idzie Toruń i Chełmno z przywilejem chełmińskim z r. 1251. Prócz przywilejów, nadań listów, urzędy radziecki i ławniczy pozostawiły liczne księgi i akta.

Miasta i miasteczka przechowywały swe archiwalia nader starannie w miejscach, które uważano za najwarowniejsze i najbezpieczniejsze. Takimi były ratusze miejskie, a gdzie ich nie stało, oddawano akta i przywileje na przechowanie do kościołów lub nawet do najbliższego większego miasta.

¹⁾ Adamus Jan, *O Archiwa miejskie i gminne. Pamiętnik VI. Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Wilnie*, Lwów 1935, 425.

²⁾ Barwiński Eugeniusz, *O Archiwa miejskie i gminne, koreferat. Pamiętnik VI. Zjazdu Historyków*, Lwów 1935, 432.

³⁾ Komisja Zbiorów Pomorskich utworzona została w styczniu 1932 r. w celu konsolidacji wysiłków naukowo-kulturalnych na Pomorzu, a zwłaszcza koordynacji prac w dziedzinie zbiorów pomorskich. Zob. *Sprawozdanie Pomorskiego Wydziału Wojewódzkiego za rok administracyjny 1932—33*, 48.

Stąd też znajdujemy np. w Archiwum m. Torunia księgi kilku miast mniejszych. Wiadomości o sposobie zachowania akt, oraz jakie i ile, w przybliżeniu, archiwaliów posiadało każde miasto, podają protokoły komisji pruskich, obejmujących Prusy Królewskie po pierwszym rozbiore. Protokoły znajdują się w tajnym archiwum państwowym w Berlinie. Przekopował je Bär¹⁾, niestety nie w całości, lecz znacznych skrótach, szczególnie dla ówczesnych województw pomorskiego i chełmińskiego. O archiwach miast dzisiejszego Pomorza znajdujemy dane następujące.

Brodnica zachowywała archiwalia i akta w ratuszu. Registratura zawierała akta radzieckie, akta sądowe i akta urzędu opiekuńczego. W **Chełmnie** archiwum znajdowało się również w ratuszu oddzielnie, lecz także w ratuszu registratura sądu miejskiego i podmiejskiego. Tak samo zachowane było archiwum i registratura miasta **Chojnic**. W **Gniewie**, dla przechowania archiwaliów i registratury, przygotowano specjalną szafę w ścianie w sali radzieckiej. Szafa cała wybita była pergaminem z tekstem wilkierza. Miasteczko biskupie **Górzno** nie posiadało ratusza; księgi ławnicze i przywileje oddano pod opiekę burmistrza. W **Golubiu** archiwalia miejskie przechowywano w kościele. Akta **Kościierzyny** mieściły się w ratuszu w pięciu skrzyniach. W **Kowalewie** nie było ratusza. Archiwalia przechowywano w kościele; bieżące akta ławnicze miał u siebie sędzia, rachunki miejskie — kamelarz. O aktach miejskich **Kurzętніка** notują protokoły tylko wzmiankę, że zostały opieczetowane. W **Lidzbarku** prowadzono, obok aktów i ksiąg miejskich, również „*Protocolla nobilium transactionum*“. Wśród aktów miejskich poczesne miejsce zajmował wilkierz. **Lubawa** miała na przechowanie przywilejów specjalną szafę w sali radzieckiej, registratura znajdowała się u pisarza. W **Łasinie**, z braku ratusza, członkowie przechowywali u siebie przywileje, akta i pieczęcie miejskie. Po ściągnięciu wszystkiego, oddali komisarze pruscy opieczetowaną skrzynię z archiwaliami na przechowanie do kościoła. W **Nowym** akta były rozproszone, mimo istnienia ratusza. I tak: u burmistrza znajdowała się skrzynia z archiwaliami, dwie duże skrzynie za ołtarzem w kościele, a u sekretarza miejskiego 3 protokolarze rady, 2 protokolarze ławy, oraz księga gruntowa szlachty. Podobne stosunki panowały w **Nowym mieście**. Przywileje, część aktów

¹⁾ Bär Max, *Westpreussen unter Friedrich dem Grossen*. II. Band (Quellen), Leipzig 1909 w *Publikationen aus den K. Preussischen Staatsarchiven*, 84 Band, 529 i dalsze.

i rachunków znajdowały się u burmistrza, starsze akta miejskie — na piętrze ratusza; akta bieżące sądowe, a wśród nich również „Acta transactionum nobilium“ miał w przechowaniu pisarz miejski. W Pucku registratura znajdowała się w ratuszu. W Radzynie opieczętowano 5 skrzyń, złączwszy registraturę ze znajdującymi się w kościelnym przechowaniu archiwaliami. W Skarszewach część registratury przechowywał burmistrz, akta sądowe — sędzia. Ogółem były dwie skrzynki akt. Starogard miał dla swego archiwum i registratury osobny budynek, gdyż wspomina się o ich przechowaniu w „dawnej kancelarii miejskiej“, mówiąc obok tego o nowym ratuszu. W Świeciu archiwalia wypełniały kilka skrzyń i szaf. W Tczewie w sali sądowej znajdowały się dwie szafy w murze, gdzie chowano archiwalia; osobno znaleziono 4 skrzynie ksiąg ławniczych, oraz jedną skrzynię rachunków miejskich. W Tucholi burmistrz miał w swym mieszkaniu dużą szafę z aktami. Starsze akta przeniesiono do kościoła. W Wąbrzeźnie przywileje, akta, rachunki i księgi sądowe mieli u siebie członkowie rady i ławy, zniesiono je wszystkie do kościoła i tam opieczętowano. Przywileje i registraturę m. Wejherowa przechowywano w skrzyniach.

Jak wynika z powyższego zestawienia, przechowanie i piecza nad archiwaliami była niejednolita, a bogactwo poszczególnych archiwów różne. Nierówne też było traktowanie tej sprawy przez komisarzy pruskich: jedni wymieniają rodzaje archiwaliów — przywileje, akta radzieckie, księgi sądowe itp., na ogół ograniczają się do określenia „archiwum“, w znaczeniu przywilejów i akt starszych, „registratura“ w odniesieniu do akt nowszych i bieżących. Ponieważ wydawca Protokołów Bär zastrzega się, że w swych skrótach nie pominął żadnej rzeczy istotnej, a dalej, w opracowaniu historii archiwum gdańskiego, narzeka na lakoniczność Protokołów, przypuszczać trzeba, że faktycznie wiadomości o archiwach miejskich zostały przez niego podane wyczerpująco.

Archiwa miejskie zostały opieczętowane, przez komisarzy pruskich, a następnie, ale już po wprowadzeniu nowej administracji pruskiej, zwrócono je właścicielom, względnie zdjęto z nich pieczęcie. Nie wszystkie jednakże księgi wróciły do miast; Protocolla nobilium transactionum, jakie prowadziły niektóre miasta (Nowemiasto, Nowe, Lidzbark) władze pruskie wydzieliły z akt miejskich¹⁾, oddając je sądom pań-

¹⁾ Bär Max, *Das K. Staatsarchiv zu Danzig, seine Begründung, seine Einrichtung und seine Bestände, Mitteilungen der K. Preussischen Archivverwaltung*, Leipzig, Heft 21, 5.

stwowym, tzw. Landvogteigerichte. Po ich zniesieniu w roku 1782, część akt polskich (także grodzkie i ziemskie), którymi się te sądy posługiwały, oddano sukcesyjnym sądom zw. Kreisjustizkommissionen, resztę (z woj. malborskiego) przekazano regencji zachodnio-pruskiej. Wobec braku ciągłości sądownictwa pruskiego z dawnym polskim, z akt polskich korzystano mało, o ich zachowanie i konserwację troszczono się jeszcze mniej tak, że nieomal wszystkie akta ziemskie i grodzkie zaginęły, a wraz z nimi i wspomniane księgi miejskie¹⁾.

Pozostałe zaś archiwalia miejskie były nadal w przechowaniu miast samych, budząc coraz większe zainteresowanie czynników naukowych. Wyrazem tego są nakazy nadzorczych władz pruskich, dokonywania spisów i przesłania katalogów zbiorów miejskich, które następują w latach 1799, 1818, 1821²⁾. Ale nie tylko pruskich. Władze Księstwa Warszawskiego³⁾ również zatroszczyły się o archiwa miejskie, rozsyłając już we wrześniu 1808 r. pismo okólne w sprawie rejestracji i sprawozdań archiwalnych. Niestety, z miast Pomorza pismo to nie dotarło wszędzie, gdyż nie cała dzielnica należała do Księstwa. Dla orientacji w zasobach archiwalnych miejskich jest to wielka szkoda, gdyż okólnik Feliksa Łubieńskiego, ministra sprawiedliwości, był tak celowo ujęty, że dałby nam obraz dokładny archiwów Pomorza.

Przeprowadzana stała ewidencja miejskich zbiorów archiwalnych nasunęła władzom pruskim myśl scentralizowania ich wszystkich, w jednym wówczas na tym terenie archiwum państwowym w Królewcu. Pomysł ten pojawia się już w roku 1819 w pismach władz, jako propozycja, a w r. 1832 przystąpiono do realizacji projektu⁴⁾. Miastom postawiono dość wysokie wymagania co do utrzymania i naukowego postawienia archiwów, uwalniając je od tego, w razie oddania swych zbiorów do Królewca. Jest rzeczą zrozumiałą, że większość miast wołała to ostatnie, ale nie wszystkie. Toruń i Grudziądz broniły się dzielnie i skutecznie. „Wśród wszelkich zawieruch wojennych przez lat przeszło 500, miasto te dokumenty przechowało i ustrzegło. Pragnie więc i nadal za-

¹⁾ *Tamże*, 5 i 6. Pohorecki Feliks, *Losy aktów ziemskich i grodzkich ziem zachodnich pod zaborem pruskim. Pamiętnik IV. Zjazdu Historyków Polskich*, Lwów 1925, t. I.

²⁾ Acta des comb. Magistrats zu Thorn die Regulierung des rathshäuslichen Archivs betreffend Cl. I S. 4 Nr. 2 Vol 1 pod odpowiednimi datami pisma Kriegs und Domänenkammer w Kwidzynie.

³⁾ *Jak wyżej*.

⁴⁾ *Jak wyżej*.

chować drogie sercu każdego toruńczyka pamiątki“¹⁾ pisał Toruń w odpowiedzi na propozycje władz już w 1821, a i teraz pozostał na tym stanowisku. Także Kamień i Chelmno nie oddały swych archiwaliów, gdyż jeszcze w roku 1887 miasta te figurują w spisie Burkhardta jako osobne pozycje²⁾.

W r. 1901/1902 powstało archiwum państwowe w Gdańsku, jako centralna placówka archiwalna dla Prus Zachodnich. Utworzenie tego archiwum spowodowało ponowną akcję centralizacji archiwaliów. Z Królewca zaś przeniesiono do archiwum gdańskiego wszystkie dokumenty i akta, odnoszące się do terenu Prus Zachodnich. W rezultacie znalazły się tam archiwa: Brodnicy, Chojnic, Chełmży, Golubia, Górzna, Gniewa, Kamienia, Kowalewa, Kościerzyny, Kurzętnika, Lubawy, Lidzbarka, Łasina, Nowego, Nowego miasta, Podgórze, Pucka, Radzyna, Skarszew, Sępólna, Starogardu, Świecia, Tczewa, Tucholi, Wąbrzeźna, Wejherowa, Więcborga. Mimo skrzętnego zbierania, nie zdołano jednak zgromadzić zbiorów miejskich w całości; w zakamarkach ratuszów i kościołów nie jedna księga przeleżała niespostrzeżenie długi czas, aż ją przypadkiem odkryto i oddano tam, gdzie było najbliżej, czy wygodniej³⁾. Samo Archiwum m. Torunia przechowuje akta Brodnicy, Chełmży, Górzna, Lidzbarka, Kowalewa, Nowego, Wąbrzeźna tak miejskie jak cechowe. Niektóre złożono tu, jak wspomniano, jeszcze przed rozbiorami. Inne wpłynęły w ciągu XIX wieku.

Tak się w ogólnych zarysach przedstawiają zasoby archiwalne miejskie z dalszej przeszłości. Bliższe nam czasem akta wieku XIX pozostały w posiadaniu miast do początku wieku XX⁴⁾. Poza właściwymi aktami miejskimi istnieją w rękach organizacji, lub nawet u osób prywatnych akta akcji społecznych, politycznych, charytatywnych i gospodarczych polskich. Przez okres niewoli życie każdego z miast Pomorza szło podwójnym korytem. Obok oficjalnego niemieckiego, organizowało się intensywne życie społeczeństwa polskiego. W pewnych momentach, np. w latach 1848 i póź-

1) *Jak wyżej* pod datą 26 września 1821.

2) Burkhardt C. A. H., *Hand- und Adressbuch der Deutschen Archive... I Theil*, Leipzig 1887, 56 i 46.

3) Zdarza się jeszcze dziś, że obiekty archiwalne, dla braku miejscowego archiwum, idą na handel. Ostatnio jeden z badaczy niemieckich, p. Leuthold z Gdańska, wykupił w antykwariacie w Gdańsku księgę cechową ze Starogardu, którą ofiarował tamtejszemu archiwum.

4) Warschauer Adolf, *Die städtischen Archive in der Provinz Posen*, Leipzig 1901, *Mitteilungen der K. Preuss. Archivverwaltung*, Heft 5.

niej 1918, tworzyło społeczeństwo polskie nawet odrębne swe, równoległe do zaborskich, władze polityczno-administracyjne. To też, w ogólnej trosce o archiwalia, nie można pominąć akt organizacji polskich, uważając je za uzupełnienie konieczne dla dziejów miast na Pomorzu.

W polityce archiwalnej rządu pruskiego rozróżniamy, jak wynika z powyższej pobieżnej historii archiwów miejskich, dwa etapy. Pierwszym krokiem jest centralizacja częściowa. Dyktuje ją potrzeba władz administracyjnych. Zakres działania miast samorządowych obejmował jeszcze w wieku XVIII funkcje, które, jak np. sądownictwo, przeszły pod wyłączną kompetencję państwa. Przy przyjęciu funkcji, musiało państwo oprzeć się na aktach poprzedzających i czerpać z nich niejednokrotnie wyjaśnienie sytuacji. W tym celu komasuje państwo potrzebne do urzędowania akta miejskie, pozostawiając resztę archiwaliów w zarządzie miast. Zmieniona organizacja miast zaraz po rozbiorach, która nie nawiązuje do dawnej, usuwa archiwa miejskie na drugi plan. Przywileje, księgi straciły swe znaczenia życiowe dowodu prawnego i stały się tylko dokumentem historycznym, pamiątką. Następuje drugi etap w dziejach archiwów miejskich — dobrowolna centralizacja. Decydującym momentem był tu niewątpliwie ze strony miast brak patriotyzmu regionalnego. Nie posiadali go przysłani na wyższe stanowiska urzędnicy, a ludność tubylecza za mało miała głosu, szczególnie w mniejszych ośrodkach. Jedynie tam, gdzie był dość silny patrycjat miejski, o wyrobionej kulturze regionalnej, nie dopuszczono do wydania archiwów.

Ze strony władz pruskich centralizacja była pojęta jako jeden z walnych środków germanizacyjnych. Największy rozpęd centralizacyjny (obejmujący również i biblioteki) przypada równocześnie z największym nasileniem przeciw-polskim na drugą połowę wieku XIX, a dygnitarze pruscy zupełnie otwarcie¹⁾ nazywają placówki naukowe bastionami niemieczyzny. Mając w ręku cały materiał historyczny, można było, odpowiednio do wymagań politycznych, organizować pracę naukową, podsuwać pewne tematy. Jak daleko nauka niemiecka poszła w myśl życzeń politycznych, mówią o tym pozycje bibliograficzne.

¹⁾ Belza Witold, *Biblioteka miejska w Bydgoszczy. Biblioteki Wielkopolskie i Pomorskie*, Poznań 1929, 220 i 222 oraz Vrtel-Wierczyński Stefan, *Biblioteka Uniwersytecka w Biblioteki Poznańskie i Pomorskie*, str. 114 Przypiski „Der Gedanke in der Hauptstadt der Provinz Posen eine Bibliothek zu begründen als Bollwerk der deutschen Kultur... ist von dem Ministerialdirektor... Dr. Althof ausgegangen“, (ze sprawozdania biblioteki za czas 1898—1902).

Centralizacja zasobów archiwalnych miała i ma swoje dodatnie strony. Archiwalia znalazły odpowiednie i bezpieczne przechowanie. Nie jeden obiekt został uratowany przed zniszczeniem. Stworzono wielkie warsztaty naukowe w większych środowiskach, co ułatwiało dostęp badaczom. Historyk ma możliwość robienia studiów porównawczych w bogatych zbiorach. To są bezsprzecznie strony dodatnie systemu.

Obok nich jest jednak cały szereg stron ujemnych. Obecnie zwraca się przede wszystkim uwagę na skutki, jakie centralizacja wywołuje na konserwację akt nowszych. Otóż skutki te okazały się fatalne, jak zauważono to w Niemczech i Austrii¹⁾, a i u nas wartoby przyjrzeć się bliżej i porównać stan registrarur bieżących tam, gdzie archiwum znajduje się w zarządzie miasta i tam, gdzie go nie ma. Doświadczenie uczy, że poszanowanie zabytku w ogóle, a szczególnie poszanowanie zapyłonych kart papieru, stosu akt zapisanych nieczytelnym pismem, jest sprawą nie tyle przepisów i sankcji, nie tyle możliwości finansowych, ile kwestią osobistego zainteresowania się, kwestią obudzonego w tym kierunku sentymentu. Jedno i drugie jest wynikiem tak tradycji w danym kierunku, jak i zetknięcia się z obiektem. Księgi i pergaminy dawne mają swój urok, który działa nie tylko na fachowców. Budzą w każdym cześć i szacunek, nawet w laiku, jako świadkowie przeszłości. W konsekwencji następuje i poszanowanie dla mniej efektownego aktu naszych czasów, jako kontynuacji tamtych szacownych zabytków. Poszanowanie, które odbije się już na zewnętrznym wyglądzie aktu w chwili jego powstania, jak i na przechowaniu, oraz na szczodrości w udzielaniu środków na ten cel.

Względy finansowe idą tutaj w parze ze względami uczuciowymi. Miasta, mimo ciężkich czasów, zdobędą się na gest szeroki z sentymentu, czy ambicji. Z chwilą oddania akt do oddalonego archiwum państwowego, tracą, jak słusznie zauważył dr. A d a m u s, nawet poczucie obowiązku finansowania opieki nad swymi zbiorami. I bodaj, że mają

¹⁾ *Archivalische Zeitschrift* 1955, 297: Man scheint sich denn auch an den zuständigen Stellen darüber im klaren zu sein, dass die Einziehung und Zentralisierung der Gemeindearchive immer nur die ultima ratio sein kann. Man weiß, dass solche Massnahme das geschichtliche Interesse der Gemeinden dauernd schädigt, dass — um einen Punkt herauszugreifen — zwar die älteren Archivalien gesichert, die Gemeinden aber zugleich die Pflicht entwöhnt würden, die geordnete Bewahrung schriftlicher Zeugnisse Sorge zu tragen. Die Folgen für die Erhaltung der neueren Archivalien werden künftige Generationen von Geschichtsforschern zu beklagen haben“.

rację. Stosowanym dotychczas, także przez państwo, zwyczajem instytucja naukowa z chwilą złożenia depozytu, przejmowała troskę i koszt konserwacji. Tkwi w tym zresztą i sens depozytu — depozytariusz wzbogaca zbiory instytucji, ta w zamian daje opiekę naukową.

Miasta pozbyłyby się kosztów utrzymania swych archiwów, dla państwa zaś wzrósłby nie tylko koszt opieki faktycznej nad zbiorami, lecz i konieczność budowy wielu nowych gmachów archiwalnych. Archiwów państwowych nie mamy w każdym województwie, a jest publiczną tajemnicą, że istniejące gmachy już „pękają od nadmiaru akt”¹⁾. Przeprowadzenie centralizacji archiwów niepaństwowych w archiwach państwowych pociągnęłoby za sobą znaczne koszty i nałożyło na państwo stały ciężar finansowy. Komasaacja, aby była kompletną, musi być przeprowadzana stale. Urzędy działają, akta się mnożą, ustawicznie musi ktoś czuwać nad ich zbieraniem i odpływem do państwowych archiwów. Obok narastających nowych, ciągle jeszcze znajduje się akta i księgi dawne rozproszone. Prócz zbierania akt nowszych, spadłby zatem na archiwa państwowe i obowiązek scalania archiwów miejskich. Zachodzi pytanie, czy przy pozostawieniu archiwaliów w rękach miast, znajdą miasta środki na zorganizowanie swych archiwów?

Jak dotąd bowiem mamy na Pomorzu tylko jedno archiwum zorganizowane (w Toruniu), tj. mające fachową obsługę i dostępne dla badań naukowych²⁾. Wypada powołać się ponownie na referat dr. A d a m u s a, który, rozumując słusznie, że w mniejszych środowiskach prowincjonalnych utrzymanie osobnego archiwisty fachowego nie da się przeprowadzić, proponuje połączenie funkcji archiwisty, z funkcjami kierownika registratury. Stanowiska te są na ogół nieźle płatne; możnaby je zatem, po połączeniu obu funkcji, powierzać osobom z wyższym wykształceniem fachowym. Jest rzeczą zrozumiałą, że decentralizacja ma, jak każda rzecz ludzka, strony ujemne. Najważniejszym zarzutem byłaby obawa przed brakiem zrozumienia dla sprawy u miast samych, które mogą oddać swe archiwa w nieodpowiednie ręce, niszczyć cenne materiały bezmyślnym szkartowaniem itd. Jednakże zwolennicy decentralizacji nie negują zupełnie

¹⁾ W pogadance radiowej w styczniu b. r. mówił o tym Dyrektor Archiwum Akt Dawnych Dr. K o n a r s k i.

²⁾ W całej Polsce zorganizowanych archiwów miejskich jest zaledwie siedem; mają je: Kraków, Lwów, Wilno, Toruń, Łódź, Przemyśl, Warszawa.

potrzeby nadzoru państwa, nadzoru, który nie dopuści do wymienionych możliwości.

Zagadnienie archiwów miejskich domaga się rozstrzygnięcia. Nim do tego dojdzie, należy, po rozpatrzeniu dodatków i ujemnych stron dotychczasowego sposobu postępowania i proponowanej decentralizacji poważnie zastanowić się, czy cele polityki archiwalnej polskiej pokrywają się z celami polityki archiwalnej niemieckiej? Czy konieczności, które spowodowały obranie drogi centralizacji przez zaborcę, istnieją dla nas? Pierwszym powodem centralizacji ze strony niemieckiej było zapotrzebowanie akt dla administracji państwowej. Tej potrzeby nie ma państwo polskie; kompetencje miast nie zmieniły się, akta miejskie nie są potrzebne urzędowi państwowemu. Względ praktyczny zatem nie istnieje. Pozostałyby względy naukowe. Komasacja materiałów naukowych w jednym miejscu i w jednym ręku, daje, jak już wspomniano, duże wygody poszczególnym naukowcom, udostępniając źródła. Równocześnie jednak i zamyka je. Korzystać z tych udogodnień może tylko osoba, oddająca się nauce zawodowo i będąca na miejscu. Wygoda badacza, który pragnie zgromadzić wszelkie materiały naukowe w jednym większym ośrodku, nie powinna być ze szkodą dla rzeczy samej.

Nauka polska, jak każda inna, potrzebuje całego szeregu badaczy skromnych, opracowujących i budujących szczegóły. Badacze tacy rekrutują się z ludzi pracujących na innych polach, a oddających się pracy naukowej ubocznie. Nie mniej jednak oddają nauce duże usługi. Oni właśnie wyzyskują doskonale źródła miejscowe, potrafią wczuć się w atmosferę regionu i przechować ją dla potomności. Zebranie i usunięcie archiwaliów ze środowisk mniejszych równa się pozbawieniu możliwości pracy tych badaczy. Czy nauka polska, a szczególnie pomorska chce i może z nich zrezygnować? Sądzę, że byłoby nie tylko zaprzeczeniem tradycji, ale i zaprzeczeniem zasług ludzi, wśród których wyrastali przecież historycy tej miary, co ks. K u j o t i tylu innych, o których dorobku naukowym świadczą dobitnie wydawnictwa Towarzystwa Naukowego w Toruniu.

Centralne archiwa mogą organizować pracę naukową, poddawać pewne tematy, zainteresować pewnymi materiałami. Ale również dobrze mogą, korzystając z istnienia „tajnych“ akt, usuwać i nie dopuścić do rozpatrywania kwestji niewygodnych. Potrzeba zatajania przed badaczami źródeł nie istnieje w państwie polskim, przeciwnie, archiwa polskie otwierają na oścież swe wrota. Cele polityczne polskie, o ile w ogóle można o nich mówić w odniesieniu do nauki polskiej,

domagają się raczej ujawnienia tajnych, w okresie zaborów, źródeł.

Zmieniły się zatem cele naukowe, inna jest sytuacja archiwów miejskich obecnie niż była, nauka polska idzie własnymi drogami, ma inne dążenia i zapotrzebowania. Musi też szukać własnych sposobów rozwiązania kwestii tak ważnej, jaką jest problem archiwów miejskich. Pierwszą próbą w tym kierunku był projekt dr. A d a m u s a, projekt utworzenia sieci archiwów samorządowych. Do poprzednich rozważań dodaćby należało jeszcze jedno. W wykonaniu zamierzeń projektu stworzy się całą armię fachowców-archiwistów, którzy rzeczywiście znać będą całą Polskę i jej potrzeby na polu archiwistyki. Już na zjeździe wileńskim w rozmowach archiwistów dały się słyszeć głosy, wyrażające konieczność zjazdów i porozumiewania się archiwistów wszystkich, a archiwistów miejskich w szczególności. Zwiększenie liczby tych ostatnich doprowadzić musi do zorganizowania naukowego związku archiwistów. Związek taki nie tylko rozstrzygnąłby kwestie organizacji i konserwacji archiwów, ale przyczyniłby się walnie do wywalczenia należytego miejsca dla archiwów, tak w budżetach miejskich, jak i w opinii społeczeństwa, które dziś nie docenia znaczenia archiwów. Opinia poszanowanie i ochrona archiwaliów, znajdujących się w rękach prywatnych. Mam tu na myśli zarówno akta cechowe, akta organizacyj społecznych, jak i zbiory prywatne, które nie rzadko, drogą spadku po zbieraczu, dostają się w ręce osób, nie mających zrozumienia dla posiadanych zabytków i często, z błażej przyczyny, giną bez śladu. Z drugiej strony wiemy, że zorganizowane archiwum wywiera wpływ przyciągający i zarówno organizacje, jak osoby prywatne chętnie składają swe zbiory w archiwum miasta rodzinnego. Przez centralizację archiwów miejskich w Gdańsku straciliśmy niezmiernie wiele: baczmy, ażeby, przy rozwiązywaniu kwestji tej przez nas samych, wybrać drogę i sposoby, które najlepiej i najpewniej zachowają nam to, co nam ze spuścizny archiwalnej pozostało i to, co my z kolei mamy przekazać przyszłym pokoleniom.

Archiwum miasta Torunia zbiera od dłuższego czasu informacje, celem zorientowania się w zasobach archiwów miejskich na Pomorzu. Na dalszym planie tej akcji przewiduje się opracowanie przewodnika i katalogu ogólnego tych archiwów. Rezultat dotychczasowych prac zestawiono na załączonej tablicy. Przy opracowaniu tablicy posłużono się da-

nymi, zebranymi drogą specjalnej ankiety, oraz drukowanymi informacjami, zawartymi w następujących wydawnictwach:

Nauka Polska, tom VII i tom XII.

Wierzbowski, *Vade mecum*, wydanie drugie 1926 r.

Bär Max, *Das K. Staatsarchiv zu Danzig... Mitteil. der K. Preuss. Archivverwaltung*, t. 21, rok 1912.

Bär Max, *Westpreussen unter Friedrich dem Grossen*, t. II. Lipsk 1909.

Burkhardt, *Hand und Adressbuch der deutschen Archive... cz. I*, 1887.

Chwalewik Edward, *Zbiory Polskie*. Warszawa 1926.

Najlepsze informacje dały repertoria pomorskich archiwów miejskich zwróconych w r. 1936 z Gdańska do Państwowego Archiwum w Poznaniu ¹⁾.

Wobec znaczenia archiwów parafialnych dla wielu zagadnień historycznych, dane o archiwach miejskich uzupełniono podaniem archiwów parafialnych, na podstawie zestawienia w publikacjach:

Diecezja Chełmińska, praca zbiorowa, Pelplin 1928.

Rose Richardt, *Die Kirchenbücher der evangelischen Kirchen Ost und Westpreussens...* 1909.

Bär Max, *Die Kirchenbücher der Provinz Westpreussen. Abh. zur Landeskunde der Prov. Westpr.* Gdańsk 1908.

¹⁾ Stało się to już po oddaniu artykułu do druku. Za udostępnienie mi repertoriów tych archiwów składam serdeczne podziękowanie Dyrekcji Państwowego Archiwum, a szczególnie p. dr. Staszewskiemu, który zwrócił mi na nie uwagę i którego uprzejmości zawdzięczam możliwość uzupełnienia tablicy.

Archiwa miejskie

Miejscowość	W posiadaniu:		Wiadomość o archiwum miejskim
	a) miasta b) w Państw. Archiwum w Poznaniu ¹⁾	w innych archiwach	
BRODNICA	a) Akta miejskie z końca XIX i początku XX wieku. b) 1. Dokumenty 34 poz. z lat 1490—1772 ²⁾ . 2. Akta do r. 1772 2 poz. z lat 1605 i 1685. 5. Akta wieku XIX. ok. 270 poz. z lat 1799—1895.	a) — b) w Arch. m. Torunia 1. sygn. XV. 46 księga ławnicza 1554—1575. 2. sygn. kat. IV. A 1—VIII. archiwa cechów: nożowników, ślusarzy, łagiewników, kuśnierzy, sukienników, garn-carzy, piekarzy, tokarzy. c) archiwa cechowe w posiadaniu cechów (ślusarskiego, szklarskiego itd.).	a) <i>Protokoły pruskie</i> z r. 1772: opieczętowano w ratuszu archiw. miejsk. b) <i>Bär</i> : str. 91, nr 348 depozyt.
CHELMNO	a) 7644 poz. dokumenty i akta miejskie.	a) — b) — c) archiwa cechowe w posiadaniu cechów rybackiego, krawieckiego, rzeźniczego.	a) <i>Protokoły pruskie</i> z r. 1772: opieczętowano w ratuszu dwa archiwa radzieckie i dwa sądowe. b) <i>Bär</i> : str. 90, nr 322 depozyt oraz akta, które przeszły do archiwów państw. po zniesieniu jurysdykcji miejskiej. c) <i>Burkhardt</i> : str. 46; 1. dokumenty i wilkierze, 2. ordynacje miejskie i biskupie od r. 1500, 3. akta ławnicze 1605—1772, 4. archiw. kościelne (materiały do wojny północnej), d) <i>Nauka Polska</i> t. XII. r. 1950; 1. 43 dokum. z lat 1251—1746, 2. księgi i akta. 3. 81 planów. e) —

na Pomorzu.

Archiwa parafialne na miejscu	U w a g i
a) <i>Metryki</i> parafii: 1. kat.: chrz. 1695, śl. 1695, zg. 1694. 2. ewang.: „ 1650, „ 1650, „ 1650 ³⁾ . b) <i>Księgi i akta par. kat.</i> 1. Schwengel Propagos s. ordinis Car-tusiensis... 2. Odpis wizyt. brodn. i źmijewskich 1654—1789, 5. Akta Bractwa Trzeźwości 1855—1869, 4. Akta Bractwa Różańcowego 1856, 5. Akta szpitalne od r. 1754, 6. Akta Żmijewa 1755—1825, 7. Akta kośc. w Brodnicy od r. 1721, 8. Akta kośc. Franciszkańskiego 1774—1825.	Duplikaty ksiąg metrycznych w sądzie grodzkim w Brodnicy (1808—74). Akta miejskie na miejscu dostępne za zezwoleniem Zarządu Miejskiego, w Państw. Arch. i w Arch. m. Torunia na podstawie ogólnobowiązujących zasad.
a) <i>Metryki</i> parafii: 1. kat.: chrz. 1598, śl. 1640, zg. 1640 (p.) ⁴⁾ . 2. ewang.: chrz. 1772, śl. 1775, zg. 1772. b) <i>Księgi i akta par. kat.</i> : 1. Wizyt. gener. Opalińskiego, Małachowskiego itd., 2. Percepta Domus Congr. Missionis 1750, 5. Pro calculatione de prov. et expens. sem. 1745, 4. ...summae omnes capitales ecclesiam archip. Culm. Semin.... specificantur 1784, 5. Exposita na różne potrzeby kośc. far. 1610, 6. Reg. dochodów roczn. kośc. far. 1668, 7. Percepta Dom. Culm. Congr. Missionis 1764, 8. Percepta et expensa 1786 pro sustentatione alumnorum Sem. Culm. 9. Decreta diversa Domus Culm. 1782—1814, 10. Decreta Conventuum Gen. Congr. Miss. 1655, 11. Diarium... Domus Culm. Congr. Miss. 1676, 12. Acta scholae. Culm., 15. Diarium eccl. archip. Culm. 1746, 14. Synopsis fundamentum,	Duplikaty ksiąg metrycznych w sądzie grodzkim w Chełmnie. Zbiory miejskie mają katalog z r. 1927. Ze zbiorów korzystają badacze niemieccy. Akta miejskie dostępne za zezwoleniem Zarządu Miejskiego.

(Ciąg

Miejscowość	W posiadaniu:		Wiadomość o archiwum miejskim
	a) miasta b) w Państw. Archiwum w Poznaniu ¹⁾	w innych archiwach	
			f) <i>Chwalewik</i> str. 45, t. 1; ...oryginał ...prawa chełmińsk...
CHELMŹA	a) Akta miejskie od r. 1777. b) 1 dokument 1 akt.	a) — b) w <i>Archivum m. Torunia</i> sygn. XV. 11—XV. 28 18 ksiąg ławniczych z lat 1524—1775. c) —	a) — b) <i>Bär</i> : str. 90, nr 345 depoz.
CHOJNICE	a) — b) 1. Dokumenty 59 poz. z lat 1556—1724. 2. Akta do r. 1772 ok. 150 poz. z lat 1455—1774. 3. Akta wieku XIX ok. 10 poz. z lat 1772—1846. 4. Akta wieku XX 1 poz. 1914—1918.	a) w <i>Gdańsku</i> ok. 72 poz. z lat 1456—1856.	a) <i>Protokoły pruskie</i> z r. 1772 opieczetowano archiwum i registraturę. b) <i>Bär</i> : str. 90, nr 520 depozyt oraz akt jak w Chełmnie.
CZERSK			
DZIAŁDOWO			
GDYNIA			

dalszy)

Archiwa parafialne na miejscu	U w a g i
15. ...transact. tam domum Congr. Miss. Culm. quam paroch. Culm. concertantium ab 1696. 16. Kopie koresp. w różnych mat. 1808—1811. 17. Erectio archiconfrat. sub tit. Im. Concep.... 1704. 18. Protocollon decret. iudicii archipresb. ... 1718. 19. Memoriale 1696, 20. Currendenbuch... 1818—1845.	
a) <i>Metryki parafii</i> : 1. kat.: chrz. 1698, śl. 1699, zg. 1699. 2. ewang.: „ 1805, „ 1805, „ 1805. b) <i>Księgi i akta par. kat.</i> : 1. Pisma w sprawach kośc. i paraf., 2. Akta obejmujące tradycje z r. 1806—1814.	Duplikaty ksiąg metrycznych w sądzie grodzkim w Chełmnie (1817—1874). Katalog arch. miejsk. opisał w r. 1927 p. Z. Łukomski. Odpis, użyty przez autora, w Arch. m. Torunia
a) <i>Metryki parafii</i> : 1. kat.: chrz. 1652, śl. 1652, zg. 1652 ⁵⁾ , 2. ewang.: chrz. 1652, śl. 1641, zg. 1652. b) <i>Księgi i akta par. kat.</i> : 1. Liber registr.... proventus... 1758 ⁶⁾ , 2. Liber memor. a visitatoribus... 1659. 3. Liber resignationis superioratus coll. soc. Jesu... 1668—1771.	Duplikaty ksiąg metrycznych w sądzie grodzkim w Chojnicach (1820—1874 z lukami).
a) <i>Metryki parafii</i> : 1. kat.: chrz. 1755, śl. 1755, zg. 1852, 2. ewang.: „ 1900, „ 1900, „ 1900. b) <i>Księgi i akta par. kat.</i> : 1. Liber confrat. s. Joannis z w. XVIII.	Duplikaty ksiąg metrycznych w sądzie grodzkim w Chojnicach (1852).
a) <i>Metryki parafii</i> : 1. kat.: chrz. 1859, śl. —, zg. —, 2. ewang.: chrz. 1717, śl. 1814, zg. 1765, 3. ew. ref.: chrz. 1671, śl. 1685, zg. 1801 ⁷⁾ .	
a) <i>Metryki parafii</i> ⁸⁾ : 1. kat.: chrz. 1799, śl. 1799, zg. 1826.	Duplikaty ksiąg metrycznych w sądzie grodzkim w Wejherowie (1828).

(Ciąg

Miejscowość	W posiadaniu:		Wiadomość o archiwum miejskim
	a) miasta b) w Państw. Archiwum w Poznaniu ¹⁾	w innych archiwach	
GNIEW	a) — b) 1. Dokumenty 6 poz. z lat 1596—1677. 2. Akta do r. 1772 52 poz. od r. 1561. 3. Akta wieku XIX 245 poz. z lat 1775—1875. 4. Akta wieku XX 1 poz. z lat 1914—1918.		a) <i>Protokoły pruskie</i> z r. 1772: opieczętowano w ratuszu archiwum (znajdujące się w specjalnej szafie), oraz registraturę. b) <i>Bär</i> : str. 90, nr 351 depozyt.
GÓRZNO	a) 1. Dokumenty od r. 1385. 2. Akta miejskie. 3. Pieczęcie.	a) — b) w <i>Archivum m. Torunia</i> : sygn. XV. 47 księga radziecka i ławnicza z lat 1750 do 1786.	a) <i>Protokoły pruskie</i> z r. 1772: opieczętowano akta i przywileje. b) <i>Bär</i> : str. 90, nr. 514.
GOLUB	a) Akta miejskie z wieku XIX.	a) w <i>Gdańsku</i> .	a) <i>Protokoły pruskie</i> z r. 1772: opieczętowano archiwum miejskie złożone w kościele. b) <i>Bär</i> : str. 90, nr 515 i akta jak w Chelmnie.
GRUDZIĄDZ	a) 563 dokumenty od r. 1228, 859 listów królewsk., 420 listów rodowych, 88 vol. akt radzieck., 116 vol. akt ławnicz., mapy i plany (nieuporządkowane), akta od r. 1772 (nieuporządkowane).	a) — b) — c) Bractwo Kurkowe posiada dokumenty od Jana III począwszy.	a) — b) <i>Bär</i> : str. 90, nr. 519 i akta jak w Chelmnie. c) — d) <i>Nauka Polska</i> t. XII r. 1930 zob. rubrykę „w posiadaniu miasta”. f) <i>Chwałewik</i> t. I, str. 115. Archiwum miejskie... z dokumentami od w. XVIII i zob. rubrykę „w inn. archiwach”.

dalszy)

Archiwa parafialne na miejscu	U w a g i
a) <i>Metryki parafii</i> : 1. kat.: chrz. 1731, śl. 1731, zg. 1776 (p.), 2. ew.: chrz. 1682, śl. 1681, zg. 1766*.	Duplikaty ksiąg metrycznych w sądzie grodzkim w Nowem (1834).
a) <i>Metryki parafii</i> : 1. kat. chrz. 1772, śl. 1720, zg. 1772. 2. ewang. chrz. 1875, śl. 1875, zg. 1875. b) <i>Księgi i akta par. kat.</i> : 1. Spis członków Br. Szkaplerzowego od r. 1729 2. Wyciąg ex libris visit. diec. Plocensis od r. 1610 3. Księga dochodów i rozchodów z w. XVIII.	Duplikaty ksiąg metrycznych w sądzie grodzkim w Brodnicy (1808). Archiwum dostępne za pozwoleniem Zarządu Miejskiego.
a) <i>Metryki parafii</i> : 1. kat. chrz. 1760, śl. 1794, zg. 1794 (p). 2. ewang. chrz. 1781, śl. 1781, zg. 1781. b) <i>Księgi i akta par. kat.</i> : 1. Wizytacje, protokoły, odpisy 1659—1835. 2. Inwentarze oryg. z lat 1635—1710.	Duplikaty ksiąg metrycznych w sądzie grodzkim w Chelmnie ewangelickie, w Wąbrzeźnie katolickie. Archiwum dostępne za pozwoleniem Zarządu Miejskiego. Zbiory, bliżej nie określone, znajdują się na zamku w Golubiu.
a) <i>Metryki parafii</i> : 1. kat. chrz. 1661, śl. 1774, zg. 1774 (p). 2. ewang. chrz. 1656, śl. 1660, zg. 1662. b) <i>Księgi i akta par. kat.</i> : 1. Kronika kośc. grudziądzkiego 1662—1854. 2. Zbiory aktów i dok. kośc. i par. 1609—1821. 3. Łysakowo-Sadowo, akta 1619—1835. 4. Sprawy szkolne (3 tomy) od r. 1799. 5. Odpis wizyt. gener. 1639—1787. 6. Dokumenty i odpisy dot. majątku kośc. i dekan.	Duplikaty ksiąg metrycznych w sądzie grodzkim w Grudziądzu (1848). Archiwum dostępne za pozwoleniem Zarządu Miejskiego. Ze zbiorów korzystają badacze miejscowi i niemieccy. Uporządkowanie archiwum nastąpiło w r. 1925, katalog sporządzony 1927.

(Ciąg

Miejscowość	W posiadaniu:		Wiadomość o archiwum miejskim
	a) miasta b) w Państw. Archiwum w Poznaniu ¹⁾	w innych archiwach	
KAMIEN		a) w Gdańsku.	a) — b) <i>Bär</i> : str. 90, nr. 318. c) <i>Burkhardt</i> , str. 36 49 dokumentów z w. XVII i XVIII, akta miejskie od poł. XIV wieku.
KARTUZY	a) 700 tomów akt od r. 1920.		
KOŚCIERZYNA	a) 670 tomów aktów miejskich od r. 1920. b) 1. Dokumenty 1 poz. z r. 1526 2. — 3. Akta wieku XIX. 872 poz. z lat 1773—1900. 4. Akta wieku XX. 1 poz. z r. 1900	a) — b) — c) — d) <i>we Lwowie w Ossolineum</i> ⁸⁾ .	a) <i>Protokoły pruskie z r. 1772</i> : opieczątowano w ratuszu 5 skrzyń z aktami. b) <i>Bär</i> : str. 90, nr. 302 depozyt i akta jak w Chełmnie.
KOWALEWO		a) w Gdańsku. b) w <i>Arch. m. Torunia</i> 1. sygn. XV 29 — XV 43, 15 ksiąg ławniczych 1671—1770. 2. sygn. XV 44 — XV 45, 2 księgi radzieckie 1742—1773.	a) <i>Protokoły pruskie z r. 1772</i> : opieczątowano zachowane w kościele archiwum miejskie po dołączeniu ksiąg ławy i kanclarji. b) <i>Bär</i> : str. 91, nr. 345.
LIDZBARK	a) Akta miejskie z końca XIX wieku. b) 1. — 2. Akta do r. 1772 1 poz. 1646—1649. 3. Akta wieku XIX. 283 poz. z lat 1779—1892. 4. Akta wieku XX. 1 poz. 1914—1918.	a) — b) w <i>Arch. m. Torunia</i> sygn. Kat. IV. B 1 i B 2 1 dok. cechu garbarzy 1770 r. 1 księga cechu krawców 1734—1820.	a) <i>Protokoły pruskie z r. 1772</i> : opieczątowano akta i księgi miejskie wraz z <i>Protocolla nobilium transactionum</i> . b) <i>Bär</i> : str. 90, nr. 325, depozyt.

dalszy)

Archiwa parafialne na miejscu	U w a g i
a) <i>Metryki parafii</i> : 1. kat. chrz. 1675, śl. 1715, zg. 1775. 2. ewang. chrz. 1865, śl. 1866, zg. 1865. b) <i>Księgi i akta par. kat.</i> : 1. Akta fundacyj z r. 1782. 2. Akta Br. Różańcowego 1771. 3. Akta kościoła w Obkasie 1817. 4. Akta kościoła w Cerekwicy 1820.	Duplikaty ksiąg metrycznych w sądzie grodzkim w Sepolnie (1794).
a) <i>Metryki parafii</i> : 1. kat. chrz. 1844, śl. 1844, zg. 1844. 2. ewang. chrz. 1852, śl. 1852, zg. 1852.	Duplikaty ksiąg metrycznych w sądzie grodzkim w Kościerzynie (1844). Archiwalia kościelne rozproszone w: Gdańsku (Archiwum i Biblioteka), w Londynie (British Museum), we Lwowie (Ossolineum), w Pelplinie (Bibl. Semin.).
a) <i>Metryki parafii</i> : 1. kat. chrz. 1639, śl. 1639, zg. 1639 (p.). 2. ewang. „ 1787, „ 1781, „ 1781. b) <i>Księgi i akta par. kat.</i> : 1. Wizytacje 1680—1819 odpisy wiz. gen. 1585—1780. 2. Dziennik dochodów kasy kośc. od r. 1755. 3. Akta: Komisja król. między Szembarkiem a Pieszczewskiem 11. III. 1688.	Duplikaty ksiąg metrycznych w sądzie grodzkim w Kartuzach (1823).
a) <i>Metryki parafii</i> : 1. kat. chrz. 1772, śl. 1772, zg. 1775. 2. ewang. „ 1855, „ 1855, „ 1855. b) <i>Księgi i akta par. kat.</i> : 1. Księga Bractwa św. Anny od r. 1696.	Duplikaty ksiąg metrycznych w sądzie grodzkim w Toruniu. Księgi metryczne menonitów od r. 1875.
a) <i>Metryki parafii</i> : 1. kat. chrz. 1716, śl. 1722, zg. 1775. 2. ewang. „ 1817, „ 1819, „ 1785. b) <i>Księgi i akta par. kat.</i> : 1. Odpisy wizyt. kościoła z lat 1647—1789.	Duplikaty ksiąg metrycznych w sądzie grodzkim w Lidzbarku (1809). Archiwum miejskie znajduje się w szkole pow. dostępne za zezwoleniem Zarządu Miejsk. Jest nie katalogowane, liczbę akt określa Zarząd M. na kilka tysięcy.

(Ciąg

Miejscowość	W posiadaniu:		Wiadomość o archiwum miejskim
	a) miasta b) w Państw. Archiwum w Poznaniu ¹⁾	w innych archiwach	
LUBAWA	a) — b) 1. Dokumenty 1 poz. z r. 1526. 2 — 3. Akta wieku XIX. 75 poz. z lat 1789—1905. 4. Akta wieku XX. 4 poz. z lat 1908—1918.	a) w Gdańsku. 7 dokumentów z wieku XVIII.	a) <i>Protokoły pruskie z r. 1772:</i> opieczetowano w ratuszu archiwum, u pisarza registraturę. b) <i>Bär:</i> str. 90, nr. 327 i akta jak w Chełmnie.
ŁASIN		a) w Gdańsku.	a) <i>Protokoły pruskie z r. 1772:</i> opieczetowano akta i przywileje. b) <i>Bär:</i> str. 90, nr. 326.
NOWE	a) 1000 tomów akt od r. 1835. b) 1. — 2. — 3. Akta wieku XIX. 515 poz. z lat 1773—1896.	a) w Gdańsku. 11 poz. inw. dok. 127 poz. akt z lat 1421—1772. b) w Arch. m. Torunia sygn. Kat. IV. D. 1. 1 poz. przywilej dla kuśnierzy r. 1776.	a) <i>Protokoły pruskie z r. 1772:</i> opieczetowano: 1. skrzynię archiw. u burmistrza. 2. skrzynię za ołtarzem w kościele. 3. protokolarze ławy, rady i księgę gruntową szlachty. b) <i>Bär:</i> str. 90, nr. 322, depozyt i akta jak w Chełmnie.
NOWEMIASTO		a) w Gdańsku.	a) <i>Protokoły pruskie z r. 1772:</i> opieczetowano archiwum i rejestraturę także Acta transactionum nobilium. b) <i>Bär:</i> str. 91, nr. 333, depozyt.
PODGÓRZ	a) 20 dok. od r. 1658 do 1774 akta miejskie XIX w.	a) w Gdańsku.	a) — b) <i>Bär:</i> str. 91, nr. 336 A (tylko akta, które przeszły do arch. państw. po zniesieniu jurysdykcji m.).

(dalszy

Archiwa parafialne na miejscu	U w a g i
a) <i>Metryki parafii:</i> 1. kat. chrz. 1778, śl. 1826, zg. 1825 (p). 2. ewang. „ 1773, „ 1776, „ 1783. b) <i>Księgi i akta par. kat.:</i> 1. Wizytacje biskupie 1672—1686. 2. L. confraternitat. Corporis Christi 1600. 3. Br. św. Anny i Niepok. Poczęcia u 00. Bernard. 1672.	Duplikaty ksiąg metrycznych w sądzie grodzkim w Lubawie (1817).
a) <i>Metryki parafii:</i> 1. kat. chrz. 1710, śl. 1711, zg. 1778. 2. ewang. „ 1860, „ 1860, „ 1860. b) <i>Księgi i akta par. kat.:</i> Akta i odpisy wizyt. biskupich.	Duplikaty ksiąg metrycznych w sądzie grodzkim w Grudziądzu (1822).
a) <i>Metryki parafii:</i> 1. kat. chrz. 1699, śl. 1699, zg. 1692 (p). 2. ewang. chrz. 1775, śl. 1775, zg. 1775*. b) <i>Księgi i akta par. kat.:</i> 1. Acta ecclesiae Novensis 1680—1689. 2. Księgi rach. kość. od r. 1694—1760. 3. Rachunki szpit. św. Jerzego 1628—1705. 4. Liber xenochodii s. Georgii 1712—1854. 5. Księgi Br. Różańcowego 1641 i 1701. 6. Opis probostwa 1787. 7. Kopia cyrkularzy i dekr. klasztoru 1744—1771. 8. Akta klasztoru nowskiego 1817—1822.	Duplikaty ksiąg metrycznych w sądzie grodzkim w Nowem (1825). Część ksiąg kościelnych par. kat. wysłano do rejencji w Kwidzynie (także szkolne).
a) <i>Metryki parafii:</i> 1. kat. chrz. 1637, śl. 1778, zg. 1674. 2. ewang. chrz. 1855, śl. 1855, zg. 1827. b) <i>Księgi i akta par. kat.:</i> 1. Dokumenty od r. 1546—1784. 2. Księga dekanalna 1679—1759. 3. Księga kongreg. dekan. 1694—1815.	Duplikaty ksiąg metrycznych ewang. w sądzie grodzkim w Lubawie (1817), katolickich w Nowym mieście (1817).
a) <i>Metryki parafii:</i> 1. kat. chrz. 1661, śl. 1701, zg. 1765 ⁹⁾ . 2. ewang. „ 1891, „ 1891, „ 1891. b) <i>Księgi i akta par. kat.:</i> Erekcja kościoła 1644.	Duplikaty ksiąg metrycznych w sądzie grodzkim w Toruniu (1849). Archiwum dostępne za zezwoleniem Zarządu Miejskiego, spis akt z r. 1935.

(Ciąg

Miejscowość	W posiadaniu:		Wiadomość o archiwum miejskim
	a) miasta b) w Państw. Archiwum w Poznaniu ¹⁾	w innych archiwach	
PELPLIN			
PUCK	a) — b) 1. Dokumenty 29 poz. z lat 1485—1765. 2. Akta do r. 1772 21 poz. z lat 1598—1649. 5. Akta wieku XIX. 65 poz. z lat 1772—1875. 4. Akta wieku XX. 1 poz. z lat 1914—1918.		a) <i>Protokoły pruskie z r. 1772:</i> opieczetowano registraturę w ratuszu. b) <i>Bär:</i> str. 91, nr. 358, depozyt i akta jak w Chelmnie. c) — d) <i>Nauka Polska</i> , t. VII. e) — f) <i>Chwalnik</i> , t. II, str. 152 odsyła do Perlbacha Mitteilungen d. Westpreuss. Geschichtvereins z r. 1904.
RADZYN	a) — b) 1. — 2. — 3. Akta wieku XIX. 215 poz. z lat 1774—1895.	a) <i>w Gdańsku.</i> 1. Akta do r. 1772 10 poz. z lat 1595—1772. 3. Akta wieku XIX. 2 poz. z lat 1792—1842.	a) <i>Protokoły pruskie z r. 1772:</i> opieczetow. 5 skrzyń akt z archiwum i registratury. b) <i>Bär:</i> str. 91, nr. 359, depozyt i akta jak w Chelmnie.
SEPOLNO	a) 300 tomów akt miejskich od r. 1890 począwszy.	a) <i>w Gdańsku.</i>	a) — b) <i>Bär:</i> str. 91, nr. 356.
SKARSZEWY	a) 185 tomów akt miejskich od r. 1756. b) 1. Dokumenty 4 poz. z lat 1591—1677.	a) — b) — c) <i>Archiva cechowe</i> w posiadaniu cechów (akta i dokumenty z wieku XVII).	a) <i>Protokoły pruskie z r. 1772:</i> opieczetowano registraturę w 2 skrzyniach.

dalszy)

Archiwa parafialne na miejscu	U w a g i
a) <i>Metryki parafii:</i> 1. kat. chrz. 1683, śl. 1654, zg. 1806.	O arch. diecezjalnem zob.: Chwalewik, t. II, str. 48 Duplikaty ksiąg metrycznych w sądzie grodzkim w Tczewie (1854).
a) <i>Metryki parafii:</i> 1. kat. chrz. 1592, śl. 1660, zg. 1660. 2. ewang. „ 1780, „ 1780, „ 1780. b) <i>Księgi i akta par. kat.:</i> 1. Percept. et exp. Judicianae capelle 1684—1775. 2. Rach. szpitala św. Jerzego od 17. III. 1687. 3. Akta szpitala św. Jerzego od 1748 r. 4. Akta cementarza od r. 1773. 5. Akta fundacji... z XVIII wieku. 6. Dokumenty bp. Piotra 1492. 7. Dokumenty prob. lęborskiego 1492.	Duplikaty ksiąg metrycznych ewang. w sądzie grodzkim w Pucku (1823), katolickich w Wejherowie (1823).
a) <i>Metryki parafii:</i> 1. kat. chrz. 1677, śl. 1677, zg. 1674 (p.). 2. ewang. „ 1797, „ 1795, „ 1797. b) <i>Księgi i akta par. kat.:</i> 1. Liber beneficalis 1677—1852. 2. Kat. Bractwa Literackiego 1795. 3. L. confraternitatis S. Annae 1643. 4. Rozporządzenia władzy biskupiej. 5. Acta visitationum ab a. 1681. 6. Odpisy dokumentów kościelnych. 7. Akta szkoły katolickiej 1809. 8. Regulacja gruntów... roli pleb. 1754.	Duplikaty ksiąg metrycznych w sądzie grodzkim w Grudziądzu (1818).
a) <i>Metryki parafii:</i> 1. kat. chrz. 1751, śl. 1751, zg. 1751. 2. ewang. „ 1794, „ 1794, „ 1794. b) <i>Księgi i akta par. kat.:</i> 1. Excerpta wizytacyjne 1653, 1695, 1767. 2. 5 dyplomów z lat 1560—1717. 3. Akta sporu gmin kat. z żyd. 1757—1760.	Duplikaty ksiąg metrycznych w sądzie grodzkim w Sępólnie (1824).
a) <i>Metryki parafii:</i> 1. kat. chrz. 1686 śl. 1688 zg. 1750. 2. ewang. „ 1656, „ 1657, „ 1656. b) <i>Księgi i akta par. kat.:</i> 1. Kopyarz dok. historii kościoła 1526—1765.	Duplikaty ksiąg metrycznych w sądzie grodzkim w Kościerzynie (1818).

(Ciąg

Miejscowość	W posiadaniu:		Wiadomość o archiwum miejskim
	a) miasta b) w Państw. Archiwum w Poznaniu ¹⁾	w innych archiwach	
	2. Akta do r. 1772 35 poz. z lat 1658—1772. 5. Akta wieku XIX. 809 poz. z lat 1772—1895 i 50 poz. akt cechowych z lat 1640—1901.	d) Kurkowe Bractwo Strzeleckie ma własne archiwum.	b) <i>Bär</i> : str. 91, nr. 544, depozyt.
SKÓRCZ	a) 100 tomów akt od r. 1920.		
STAROGARD	a) 6586 tomów akt miejskich od r. 1754 1 dyplom Jana III z r. 1678 ¹⁰⁾ . b) 1. — 2. — 5. Akta wieku XIX. 35 poz. z lat 1772—1873. 4. Akta wieku XX. 1 poz. z lat 1914—1918.		a) <i>Protokoły pruskie z r. 1772</i> : opieczetowano archiwum i registraturę. b) <i>Bär</i> : str. 91, nr. 547, depozyt i akta jak w Chełmnie.
ŚWIECIE	a) Akta miejskie od r. 1790. b) 1. Dokumenty 5 poz. z lat 1582—1738. 2. — 5. Akta wieku XIX. 255 poz. z lat 1772—1902. 4. Akta wieku XX. 1 poz. z lat 1914—1918.	a) — b) — c) — d) w <i>Arch. Parafialnym</i> 2 poz. akta ławnicze z lat 1684—1691 i 1701—1708.	a) <i>Protokoły pruskie z r. 1772</i> : opieczetowano szafy i skrzynie z archiwaliami. b) <i>Bär</i> : str. 91, nr. 546, depozyt i akta jak w Chełmnie.

dalszy)

Archiwa parafialne na miejscu	U w a g i
a) <i>Metryki parafii</i> : 1. kat. chrz. 1716, śl. 1775, zg. 1775 (p.). 2. ewang. „ 1847, „ 1848, „ 1847. b) <i>Księgi i akta par. kat.</i> : 1. i 2. Odpisy protok. wiz. gen. 1585—1819. 5. Akta kościoła od r. 1702. 4. Lustracja starostwa osieckiego z 1621 i 1644. 5. Odpisy 2 dyplomów z lat 1645 i 1677.	Duplikaty ksiąg metrycznych w sądzie grodzkim w Starogardzie (1823).
a) <i>Metryki parafii</i> : 1. kat. chrz. 1752, śl. 1745, zg. 1745. 2. ewang. „ 1658, „ 1677, „ 1677.	Duplikaty ksiąg metrycznych w sądzie grodzkim w Skarszewach (1812). Archiwum dostępne za zezwoleniem Zarządu Miejskiego.
a) <i>Metryki parafii</i> : 1. kat. chrz. 1672, śl. 1645, zg. 1754. 2. ewang. „ 1775, „ 1775, „ 1775. b) <i>Księgi i akta par. kat.</i> ¹¹⁾ : 1. Zob. rubrykę w „innych archiwach“. 2. Akta konsystorskie oficjała bydgosk. 1611—1652. 3. Archiwum conventus svecens. 1624—1888. 4. Regula et vita frat. minor. 1768. 5. Confraternitatis S. Francisci 1627—1818. 6. Confraternitatis Immac. Virg. M. 1674—1781.	Duplikaty ksiąg metrycznych w sądzie grodzkim w Nowem ewangelickie (1871), w Świeciu katolickie (1823).

(Ciąg

Miejscowość	W posiadaniu:		Wiadomość o archiwum miejskim
	a) miasta b) w Państw. Archiwum w Poznaniu ¹⁾	w innych archiwach	
TCZEW	a) — b) 1. Dokumenty 7 poz. z lat 1260—1677. 2. Akta do r. 1772 ok. 58 poz. z lat 1510—1756. 3. Akta wieku XIX. 216 poz. z lat 1773—1902. 4. Akta wieku XX. 1 poz. z lat 1914—1918.	a) w Gdańsku. 2 poz. z lat 1806—54.	a) <i>Protokoły pruskie z r. 1772:</i> 2 szafy w ścianie sali sądowej, 4 skrzynie ksiąg ławniczych, 1 skrzynia ksiąg rachunkowych. b) <i>Bär:</i> str. 90, nr. 308.
	a) Archiwum m. Torunia zawiera: Archiwum Staro- i Nowomiejskie Archiwum Ziem Pruskich Archiwa cechów miejskich Akta miast mniejszych i wsi ogółem: 6564 dok. z lat 1251—1900 2100 poz. akt inwentaryzowanych 844 poz. map i planów	a) w Gdańsku. tylko akta które przeszły do arch. państw. po zniesieniu jurysdykcji miejskiej. b) — c) <i>Archiva cechome</i> archiwalia nowsze w posiadaniu cechów. d) w <i>Bibl. Nar. w Warszawie</i> najstarsza księga ławnicza.	a) — b) <i>Bär:</i> str. 91, nr. 350 A. c) <i>Nauka Polska</i> tom VII i tom XII. d) <i>Burkhardt</i> str. 72. e) <i>Wierzbowski, Vade mecum</i> str. 259. f) <i>Chwalewik</i> t. II, str. 247 i nast. ¹²⁾ .

dalszy)

Archiwa parafialne na miejscu	U w a g i
a) <i>Metryki parafii:</i> 1. kat. chrz. 1756, śl. 1752, zg. 1766. 2. ewang. „ 1657, „ 1640, „ 1702. b) <i>Księgi i akta par. kat.:</i> 1. Liber percept. eccl. Lubiszew. od roku 1739. 2. Percepta et expens. confr. S. Angel... 1766—1829. 3. Percepta et expens. par. Dirsav. 1735—1810. 4. Wiz. gen. dek. gdańsk. starog... 1765. 5. Acta congr. decanalis Dirsav 1715—1722 w tym: cathal. defunct. sacerdotum in decanatu Mevensi, Dirsav et Starogard 1701—1722. 6. ...fratrum et soror. S. Ang. Custod. od r. 1726. 7. Statut Br. SS. Aniołów Stróżów 1726. Dok. odpust. dla sąsiednich kość. 1741—1808. Prezenta Aug. III na prob. w Lipuszu 1762. 8. Akta procesu w sprawie ziemi kość. 1698—1704. 9. Zbiór rozporz. bisk. i rządowych 1792—1797.	Duplikaty ksiąg metrycznych w sądzie w Gdańsku (?).
a) <i>Metryki parafii:</i> chrz. śl. zg. 1. kat. św. Jana 1601 1642 1741 „ „ Jakóba 1670 1721 1670 „ N. Panny M. 1717 1721 1717(p.) 2. ew. Nowomiejski 1601 1654 1655 „ św. Jerzego 1629 1629 1795 „ Staromiejski 1616 1690 1775* „ Reformow. 1677 1696 1701 ¹³⁾ b) <i>Księgi i akta par. kat.:</i> św. Jana: 1. Invent. vasorum argent. 1596. 2. Liber fundationum... 1511. 3. Odpisy gener wizyt. kość. św. Jana. 4. Liber calculationum congr. Germ. 1740. 5. Teki różnych dokumentów. 6. Akta kościelne. św. Jakóba: 1. 46 dok. do hist. kość. i Benedyktynek. 2. Annales Benedyktynek tor. 1511—1665.	Pracownia naukowa Archiwum otwarta codziennie od 9 do 14. (Ratusz pokój 55). Duplikaty ksiąg metrycznych w sądzie grodzkim w Toruniu (1825).

(Ciąg

Miejscowość	W posiadaniu:		Wiadomość o archiwum miejskim
	a) miasta b) w Państw. Archiwum w Poznaniu ¹⁾	w innych archiwach	
TUCHOLA	a) 1500 tomów akt z lat 1782—1919.	a) w Gdańsku.	a) <i>Protokoły pruskie z r. 1772:</i> opieczetowano akta starsze w kościele, nowsze u burmistrza. b) <i>Bär:</i> str. 91, nr. 555 i akta jak w Chełmnie.
WĄBRZEZNO	a) — b) 1. — 2. Akta do r. 1772 1 poz. z lat 1729—1821. 3. Akta wieku XIX. 45 poz. z lat 1795—1891. 4. Akta wieku XX. 3 poz. z lat 1914—1918.	a) — b) w Archiwum m. Torunia. sygn. XV. 10. księga ławnicza z lat 1681—1765. c) — d) w Berlinie.	a) <i>Protokoły pruskie z r. 1772:</i> opieczetowano przywileje, akta i rachunki. b) <i>Bär:</i> str. 91, nr. 554, depozyt.
WEJHEROWO	a) — b) 1. Dokumenty 38 poz. z lat 1650—1821. 2. Akta do r. 1772 około 51 poz. z lat 1710—1772.		a) <i>Protokoły pruskie z r. 1772:</i> opieczetowano skrzynię z przywilejami i registraturę. b) <i>Bär:</i> str. 91, nr. 554, depozyt.

dalszy)

Archiwa parafialne na miejscu	U w a g i
3. Akta procesowe o majątki klasztorne 1588—1651. 4. Odpisy przywilejów Bened. (5 tomy). 5. Descriptio status eccl. S. Nicolai... 1785... 6. ...pamiętne rzeczy... klaszt... u św. Ducha... 1598. 7. Księga Br. św. Szkaplerza 1672—1835. 8. Akta luźne w 35 tekach (Bened. od 1527). N. Panny Marii: 1. Rkp. po OO. Bernardynach z XVIII wieku. 2. Arch. celeb. conventus Thor. od roku 1724. 3. Liber confr. S. Annae 1726. 4. Akta kaplicy św. Barbary... od r. 1730. 5. Akta dotacji kość. N. P. M. od r. 1806.	
a) <i>Metryki parafii:</i> 1. kat. chrz. 1782, śl. 1782, zg. 1781. 2. ewang. „ 1774, „ 1774, „ 1774.	Duplikaty ksiąg metrycznych ewangel. w sądzie grodzkim w Chojnicach (1829), katol. w Tucholi (1800). Archiwum dostępne za pozwoleniem Zarządu M. Katalog z r. 1928.
a) <i>Metryki parafii:</i> 1. kat. chrz. 1751, śl. 1775, zg. 1765. 2. ewang. „ 1854, „ 1854, „ 1854. b) <i>Księgi i akta par. kat.:</i> 1. Expensae od r. 1735. 2. Erekcja kościoła w Radzynie. 3. Akta szkoły w Wałczyku. 4. Statut Br. Niep. Poczęcia 1683.	Duplikaty ksiąg metrycznych ewang. w sądzie grodzkim w Golubiu, katolickich w Chełmnie i Wąbrzeźnie.
a) <i>Metryki parafii:</i> 1. kat. chrz. 1645, śl. 1645, zg. 1741. 2. ewang. „ 1825, „ 1825, „ 1825. b) <i>Księgi i akta par. kat.:</i> 1. Documenta erectionis eccl. Wejher. 1648.	Duplikaty ksiąg metrycznych w sądzie w Sopotach (?) (1825).

(Ciąg

Miejscowość	W posiadaniu:		Wiadomość o archiwum miejskim
	a) miasta b) w Państw. Archiwum w Poznaniu ¹⁾	w innych archiwach	
	3. Akta wieku XIX. 395 poz. z lat 1775—1895. 4. Akta wieku XX. 3 poz. z lat 1914—1918.		
WIECBORG	a) — b) 1. — 2. Akta do r. 1772 około 10 poz. z lat 1715—1772. 3. Akta wieku XIX. około 570 poz. z lat 1772—1900. 4. Akta wieku XX. ok. 20 poz. 1903—1918.		a) — b) Bär: str. 91, nr. 355, depozyt.

Przypiski do tablicy archiwów miejskich.

¹⁾ W maju 1936 r. nastąpił zwrot deponowanych w Gdańsku archiwów miejskich, które znalazły pomieszczenie w *Archiwum Państwowym w Poznaniu*. Ponieważ w ten sposób Państwowe Archiwum stało się głównym zbiornikiem akt miejskich pomorskich, podajemy te zbiory na pierwszym miejscu, zaraz po zasobach samego miasta.

²⁾ Zasoby archiwów miejskich dzielimy na trzy zasadnicze części: dokumenty, akta przedrozbiorowe (określając je datą pierwszego rozbioru 1772) oraz akta z okresu niewoli (wiek XIX włącznie ostatnich lat XVIII wieku, zgodnie ze zmianą administracji jaka nastąpiła w zarządzie miast po rozbiorach) i początek wieku XX. W zestawieniu niniejszym ograniczamy się do podania ilości pozycji w repertorium oraz daty początkowej i końcowej każdej grupy.

Co do treści, to dokumenty zawierają głównie uprawnienia miasta w oryginalnych dyplomach lub w odpisach, korespondencję ważniejszą, rozporządzenia władz miejskich, nadania własności, akta zaś obejmują wszystkie gałęzie administracji miejskiej. Między innymi na uwagę zasługują akta odnoszące się do Polaków uczestników powstań 1850—1865; ze starszych akta odnoszące się do szlachty (nie we wszystkich miastach). Po bliższe informacje odsyłamy do mającego się niebawem ukazać opisu archiwów zwróconych. Pracę tę przygotowuje p. dr. Dragan z Gdańska.

³⁾ Znak * oznacza, że księgi metryczne zawierają również notatki historyczne.

dalszy)

Archiwa parafialne na miejscu	U w a g i
a) <i>Metryki parafii</i> : 1. kat. chrz. 1770, śl. 1775, zg. 1785(p.). 2. ewang. „ 1778, „ 1778, „ 1778.	Duplikaty ksiąg metrycznych w sądzie grodzkim w Więcborgu (1818).

Helena Piskorska.

⁴⁾ Znak (p.) wskazuje, że w księgach są również zapiski polskie.

⁵⁾ Księgi metryczne podajemy z datą rozpoczęcia księgi bez uwzględnienia ew. luk wśród roczników.

⁶⁾ Tom ten zawiera dane dotyczące historii kościelnej Chojnic od roku 1514.

⁷⁾ Akta parafii ewangelicko-reformowanej w Archiwum Państwowym w Królewcu.

⁸⁾ Zob. Bär, *Die Behördenverfassung*, Gdańsk 1912, 343 w przypisku.

⁹⁾ Wiadomości o archiwum kościelnym zawdzięczamy uprzejmej informacji ks. prob. Domachowskiego z Podgórze, któremu na tym miejscu składamy serdeczne podziękowanie.

¹⁰⁾ Odpis maszynowy dyplomu w *Archiwum m. Torunia* (w tłumaczeniu).

¹¹⁾ O archiwum parafialnym pisze także Chwalewik, II, 235.

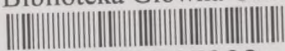
¹²⁾ Ograniczamy się do podania powyższych publikacji, nie wyczerpujących zresztą literatury dot. Archiwum m. Torunia. Dokładny spis znajduje się w będącej w opracowaniu historii tegoż Archiwum.

¹³⁾ Prócz ksiąg metrycznych ewangelickiego kościoła unijnego znajdują się w Toruniu księgi różnych odłamów tego wyznania, oraz metryki menonitów, zob. Bär, *Die Kirchenbücher*, 44.

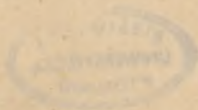
Akta gminy bezwyznaniowej toruńskiej zachowuje także gmina w Gdańsku.

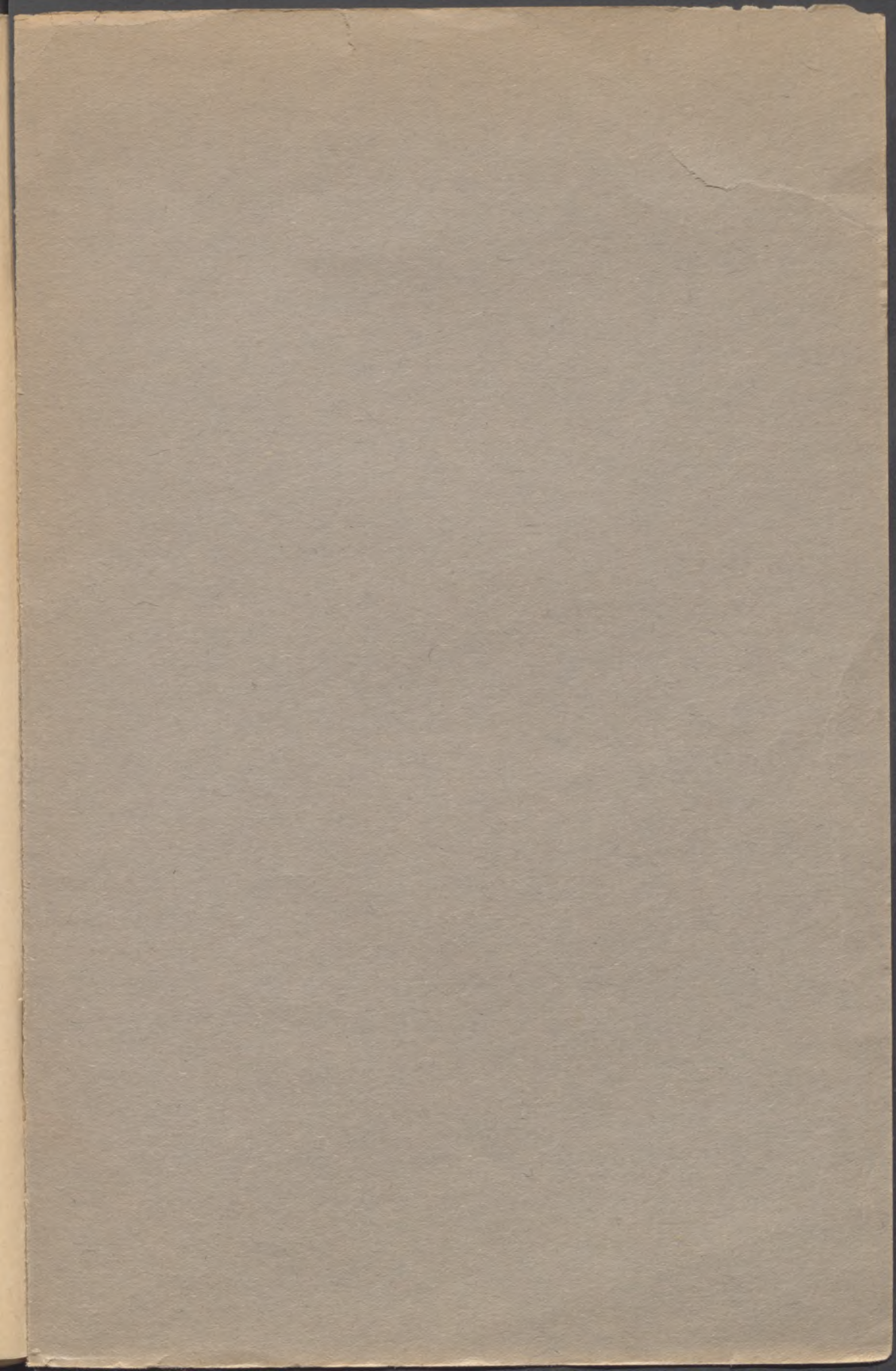

Biblioteka Główna UMK

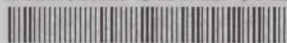
300050705939

412259

Biblioteka Główna UMK

300050705939